

+Il·luminades

Il·lustrant la història del feminisme

ADONA'T

Associació de Dones
Nacionalistes 'Terra'

© **dels textos i imatges:** les autores, 2020

© **dels retrats de les dones:** les persones indicades, 2020

© **de la fotografia de grup d'ADONA'T:** Noelia León, 2020

Edita: ADONA'T. Associació de Dones Nacionalistes 'Terra'

Coordinació de l'edició: Carme Pinyana

Producció: Ali Brancal, M. Carme Díaz, Reis Lloría, Sonia Querol i Carme Pinyana

Ajudantes de producció: Marta Beltran, Mònica Camahort, Balma Escuder, Mila Guidotti, Reis Lliberós, Lola Mallén, Mari Creu Marín, Imma Puig i Clàudia Trilles

Correcció de textos: Anna Marzà, Caterina Palatsí i Carme Pinyana

Il·lustració de les cobertes, disseny i maquetació: Lúdia Díaz

Ajudant de maquetació: Pablo Gual

ISBN pdf: 978-84-17900-59-5

DOI: <http://dx.doi.org/10.6035/Adonat.2020>

Dipòsit Legal: CS-90-2020

Ajuntament de Castelló

UJI UNIVERSITAT
JAUME I

GENERALITAT
VALENCIANA

+Il·luminades

Il·lustrant la història del feminisme

ADONA'T

Associació de Dones
Nacionalistes 'Terra'

Índex

Pioneres

Eva Alcón Soler. Rectora de la Universitat Jaume I

A les nostres companyes

Clara-Iris Ramos. Il·lustradora i professora de l'Escola Massana al Grau en Arts i Disseny.
Universitat Autònoma de Barcelona

La història de l'art i del disseny oblida les dones

Paula Algueró. Vicedirectora de l'Escola d'Art i Superior de Disseny de Castelló

Dones

Tesa. Compositora i cantant

Són totes les que estan, però no estan totes les que són

Reis Lloría Adanero. Universitat de València. ADONA'T

ADONA'T il·lumina els feminismes

Lola Mallén. Presidenta d'ADONA'T

Breu història del feminisme

+Il·luminades

LAPA - Laura Pérez. Naixement del feminisme. La Il·lustració

Sofia Pérez Palmieri. Declaració de la dona i la ciutadana. La Revolució Francesa

Silvia Rojas. Sufragistes als EUA

Irene Pérez. Sufragistes a Europa

Vane Julian. El moviment de les obreres. Sindicalisme i feminisme

Rocío Álvarez. Revolucionàries als inicis del segle XX

Joana Bruna. Pacifistes. Feminisme d'entreguerres

Reyes Carceller Alicart. Feminisme institucional

Àngela Moya López. Ecofeminisme

Isabel Asensio Andrés. Sororitat. Nova cultura feminista

Mónica González. Feminisme, tecnologia i comunicació

Lídia Oliver. #Emergènciafeminista

Publicacions anteriors d'ADONA'T

Fotografia d'ADONA'T. Noelia León

Pioneres

Eva Alcón Soler

Rectora de la Universitat Jaume I

L'Associació de Dones Nacionalistes «Terra» (ADONAT) ens brinda un any més un espai de commemoració, reflexió i reivindicació amb motiu del 8 de març, Dia Internacional de la Dona. El projecte expositiu d'aquest 2020, en el qual col·labora la Universitat Jaume I, celebra la història del feminisme. Ho fa mitjançant el diàleg personal i subjectiu que s'estableix entre les creacions gràfiques de dones il·lustradores de Castelló i les seues comarques i frases, expressions i discursos de dones feministes de diferents èpoques.

Enguany ADONAT posa en valor la història del feminisme, que té una trajectòria dilatada en el temps i plena d'importants fites històriques, amb +IL·LUMINADES. IL·LUS-TRANT LA HISTÒRIA DEL FEMINISME. Aquest nou projecte expositiu suposa, sobretot, la reivindicació de la valentia de dones que van lluitar per la igualtat en l'educació, la cultura, la ciència o la política quan parlar de drets del gènere femení era encara una utopia.

Dones pioneres que van desafiar l'ordre imperant, que van qüestionar l'androcèntrisme de la societat en la qual vivien i que en molts casos van obrir camins que les altres hem pogut transitar amb més facilitat. Aquesta nova exposició, i ja en són dotze consecutives, també suposa el reconeixement a les il·lustradores professionals que participen amb les seues creacions gràfiques, reconeixement al qual em sume com a rectora de la Universitat Jaume I.

Són moltes les dones que han fet història malgrat el silenci que durant massa temps ha imposat la visió androcèntrica del món: Simone de Beauvoir, defensora del feminisme com una manera de viure individualment i de lluitar col·lectivament; Concepción Arenal, precursora de l'accés de la dona a la universitat; Clara Campoamor, impulsora del sufragi femení; Carmen de Burgos, pionera com a corresponsal de guerra; Emilia Pardo Bazán, primera catedràtica, o Elisa Pérez Vera, que en 1982 es va convertir en la primera rectora d'una universitat

Joan Vicent

espanyola. L'exemple d'aquestes dones ens encoratja a continuar reivindicant la igualtat d'oportunitats per a les dones.

I són moltes més les dones que han escrit la història del feminisme al llarg dels segles, a vegades fins i tot de manera inconscient. Algunes d'aquestes dones, les seues accions, les seues reflexions o els seus discursos, formen part d'aquest projecte expositiu +IL·LUMINADES. IL·LUSTRANT LA HISTÒRIA DEL FEMINISME. Precisament iniciatives com aquesta d'ADONAT són un magnífic exercici per a posar veu a les dones que uns altres van voler fer callar i per a donar visibilitat on uns altres van voler imposar la foscor.

No sols necessitem trencar estereotips, mites i falsedats al voltant de les dones, també hem de comptar amb referents femenins que demostrin que hi ha una altra manera de fer les coses. Referents, passats i presents, que ajuden a refermar un lideratge femení orientat al canvi i que servisca d'exemple a altres dones i també

a altres homes. Perquè la conquesta de la igualtat ha de comptar amb homes compromesos contra la desigualtat.

La meua sincera enhorabona a ADONAT per aquesta exposició i per la vostra contribució, al llarg de tots aquests anys, a la defensa dels drets de les dones i la denúncia constant de la violència masclista en totes les seues manifestacions. Gràcies per haver sabut fusionar la creativitat amb la dosi necessària de reivindicació per a millorar l'autoestima de les dones, joves i majors. Finalment, faig extensiu aquest agraïment a totes les dones anònimes i també als homes que dia a dia contribueixen a construir una societat més justa i més igualitària, objectius amb els quals la Universitat Jaume I està compromesa. ■

A les nostres companyes

Clara-Iris Ramos

*Il·lustradora i professora de l'Escola
Massana al Grau en Arts i Disseny.
Universitat Autònoma de Barcelona*

La il·lustradora Lola Anglada va manifestar en una entrevista cap al 1929 «que la dona arribe fins on puga arribar l'home; però per un altre camí, diferent, nostre i peculiar». Manuela Ballester expressaria amb tristor l'inici del seu recorregut, en ingressar a l'Escola de Belles Arts en 1922: «en aquells temps, els darrers de la monarquia a Espanya, la noia estudiant era mal mirada en general, però particularment ho era l'estudiant de les escoles de belles arts, ja que aquestes escoles eren terreny vedat a les dones. Recorde les burles grolleres dels bidells, les pulles feridores amb què els mateixos mestres tractaven de desanimar-nos i, en el millor dels casos, la indiferència dels companys. Amb l'arribada de la República les coses van canviar molt, allò d'abans era veritablement vergonyós, érem llavors molt poques estudiants i recorde que, de vegades, arribava a casa plena d'angoixa i, d'amagat, a la meua habitació, deixava anar l'aixeta de les meues llàgrimes de despit i malícia».

La primera ha sigut recordada per la superfície visual de les seues imatges, massa naïf, massa rural, oblidada pel seu treball vinculat al compromís per la República, que va portar a clausures de les seues exposicions i a la rebuda de denúncies per part de companys de professió com Ricard Opisso, per «roja, separatista i perillosa». La segona és considerada per la historiografia com la «dona de Josep Renau» i moltes investigadores insisteixen que no ha sigut suficientment reconeguda pel seu pensament gràfic republicà i feminista.

La consciència política de totes dues ens recorda la posició de subordinació en el sistema patriarcal (malauradament també historiogràfic) i la necessitat de pensar la funció social de la il·lustració des del feminisme.

Mitjançant una reiterada presa de posicions, hi ha una llarga i rica història de dones

© de l'autoimatge: Clara-Iris Ramos

col·lectivitzades enfocades a generar imatges alternatives i crítiques, preguntant-se com plantar cara a les representacions hegemòniques i sexistes del gènere: les sufragistes, els moviments de dones a l'Índia, el Pakistan, Xile, l'*uman ribu* o moviment d'alliberament de les dones al Japó. L'àmbit gràfic militant dels anys 70 va suposar l'arrencada d'un nou sindicalisme entre dones de classe treballadora i de classe mitjana que va avivar el naixement d'una comunitat de projectes feministes políticament radicals que funcionaren com a laboratoris de creació visual, on es qüestionava que la llibertat i la igualtat no es produiria només amb imatges, sinó que la revolució arribaria amb la pràctica contínua de la vida quotidiana. El feminisme negre o el moviment Women's Liberation als Estats Units, les See Red Women's Workshop a Gran Bretanya, la Comisión Femenil Mexicana Nacional o les Riot Grrrls als anys 90. Les expressions del feminisme al llarg dels anys han servit

per a parlar de l'experiència de ser dones, compartir les frustracions sobre la maternitat, el dret a l'avortament, l'aïllament a la llar, la sexualitat, la pèrdua d'independència, la violència sexual o la desigualtat salarial.

Durant anys el neoliberalisme ha dominat la representació visual dels nostres cossos, de les nostres vides i afectes. I durant mil·lennis ha condicionat els nostres desitjos, narratives i ficcions. És un llarg camí per a seguir descobrint-nos i experimentant-nos visualment, més enllà de la pura retòrica corpòria, mitjançant la subversió de les nocions patriarcalcs de feminitat. I per seguir combatent les construccions socials i culturals. ■

La història de l'art i del disseny oblidada les dones

Paula Algueró

Vicedirectora de l'Escola d'Art i Superior de Disseny de Castelló

Totes les dones que hem cursat estudis superiors artístics o hem passat per l'Escola d'Art, ens hem adonat com el llibre *Historia del Arte* d'Ernst H. Gombrich (1950), al llarg de les seues sis-centes pàgines, tan sols esmenta una dona, la pintora i escultora alemanya Käthe Kollwitz (1867-1945). Açò demostra que la nostra història, la del relat artístic femení, ha estat condemnada a l'oblit per part dels encarregats de transmetre-la. Tot allò que no s'escriu, no consta i, per tant deixa d'existir; així va succeir amb totes les dones artistes.

Durant segles s'ha establert, i reafirmat, que geni creatiu i masculinitat són sinònims. I les obres creades per dones, durant tot aquest temps han estat intencionadament esborrades dels llibres de divulgació, menyspreades o ridiculitzades. Per tant, totes nosaltres hem hagut de fer recerca de referents femenins als llibres que durant la segona onada feminista dels anys seixanta es van publicar

i van recuperar el treball i la memòria de moltes creadores. Entre elles podem ressenyar Griselda Pollock i Linda Nochlin.

Són moltes les dones que han estat objecte passiu de representació i inspiració en nombroses obres d'art. Però malauradament poc es coneix de la faceta creadora de moltes d'elles. Les dificultats per accedir a l'educació artística no eren només una qüestió de gènere, sinó també d'ètnia i de classe social. Només aquelles dones amb un cert poder adquisitiu i que comptaven amb el vistiplau dels homes de la família, podien assistir a classes particulars o a escoles artístiques que sempre organitzaven l'ensenyament de manera segregada. I en les quals, a més, mai les dones rebien les mateixes assignatures que els seus companys masculins. Recordem que l'accés de les dones a les escoles de Belles Arts va començar a les darreries del segle XIX.

Anna Tortajada Pons

Ja encetat el segle XX, es funda a Weimar l'escola Bauhaus. Als discursos d'inauguració dels primers directors de l'escola, es prometia una reforma de l'educació artística acadèmica i l'eliminació de la segregació per sexes en les aules. Però la crua realitat va ser una altra, ja que la majoria de les dones que es van formar a l'emblemàtica escola acabaren relegades als tallers tèxtils, que els mestres consideraven «més apropiats» per a la seua natura. Una vegada més, algú decidia per elles. A pesar d'això, dones com Alma Buscher, Marianne Brandt, Dörte Helm i Lily Reich van ser capdavanteres en especialitats (fusta, metall, pintura mural i arquitectura) que fins i tot aquesta escola considerava més adients per al sexe masculí.

A hores d'ara, l'accés de la dona a l'educació artística en tots els nivells, almenys pel que

fa als països occidentals, és un dret ja aconseguit gràcies a l'esforç de moltes d'elles. La incorporació de la dona a l'àmbit acadèmic ha mostrat la necessitat de recuperar de l'oblit totes aquelles referents que la història ens havia negat. Així ho demostren les publicacions sorgides arran de la celebració dels cent anys de l'Escola Bauhaus.

Actualment en les escoles d'art i facultats de Belles Arts, l'alumnat és majoritàriament femení (de les 1.423 persones egressades de l'EASD Castelló des de 1987, 938 són dones); i una de les tasques prioritàries per a nosaltres és la de rescatar el nom i l'obra d'aquelles artistes injustament oblidades, per tal de reivindicar un relat artístic femení de superació i lluita constant. ■

Dones

Tesa

Compositora i cantant

Ei, dones, què passaria si un dia s'alçàrem?
Si trencàrem els barrots i omplírem les garrafes,
els deixàrem a tots
plegant garrofes.

Que ja és hora que deixen de manar,
que la igualtat és una cosa que no cal demanar
que és p'a cagar-se, que és p'a no torcar-se,
que és patriarcal, cal enterrar-se.

Que estic cansada de veure la mateixa escena,
ell la domina a ella,
quin fàstic, la tele és un càstig,
un món fantàstic
però no soc de plàstic.
I ací estic, i veig les coses clares,
alt índex de pobresa si tens fills i eres mare
són els espills, jo cante esta cançó, i sempre
me'n ric si parlen de conciliació.

Som les dones, les dones, les dones,
què passaria si un dia s'alçàrem?
Som les dones, les dones, les dones,
què passaria si un dia s'alçàrem totes?

Pour ceux qui doutent je suis une femme
qui clame pour continuer sa route.
Indépendance, libération et la prison pour tous
les brutes
qui nous frappent, nous touchent,
sans consentement.
Le sentiment de tout un genre, je l'exprime
avec ces mots,
on en a eu assez de tous ces pauvres acharnés
qui braillent.
Sachez aujourd'hui que commence la bataille.

Rien à faire si tu bégaies, t'as pas la taille.
On a la rime, envie de rire et faire pagaille.
Ravie de ma vie! D'avoir embrassé l'anarchie
après pas mal de péripéties.
Suprématie bien méritée,
la réalité nous enseigne, rien à foutre si
tu saignes.
J'ai paniqué pour révoquer le patriarcat et
«ses merveilles».

Nous sommes les femmes,
sommés les femmes, sommés les femmes,

Carlo Blacksoul

on va vous gouverner, arrêtez de faire l'infâme.
Nous sommes les femmes,
sommes les femmes, sommes les femmes,
on va vous gouverner, arrêtez de faire l'infâme.

Vivo al límite, ¿qué vamos a hacer?
Estamos condenados por la vida,
sigue tu camino, vives con angustia y rencor,
ámate,
quieres una lady en tu colchón.
Buscas una musa que te dé placer,
¡que te empotre!
Solo quieres fama, pero somos pobres.
Nunca viste el tic-tac que te marca el tiempo
el tiempo pasa pero está mintiendo.
Entiéndeme, necesito espacio
no somos de arriba pero das abajo.
Lacia es más leve, aunque luego duele,
quieres limusina però no se puede.

Busca trabajo, tendrás dinero,
los vicios los pagas y sobra pa' luego.

Ens tenen comprades i molt ben venudes
des de ben menudes,
amb tantes històries de modes i fades,
són tot mentides.
Jo ho veig tot negre de dilluns a diumenge,
de gener a desembre.
Som les dones, tractades com a bruixes quan
poden ser lliures. ■

Del disc AL-TESA

<https://www.youtube.com/watch?v=q33ZzHaGkDA>

Són totes les que estan, però no estan totes les que són

Reis Lloría Adanero

Universitat de València. ADONA'T

ADONA'T ha volgut fer un recorregut per la història del feminisme, ampli perquè abasta des de les primeres dones conegudes (que no sempre reconegudes) amb nom i cognoms fins a l'actualitat però, alhora, breu perquè no podíem incloure-les totes.

Som conscients que, malgrat que són totes les que estan, no estan totes les que són. Si buscarem, trobaríem que quasi cada poble i ciutat, cada estat o societat, ha tingut les seues dones de referència, en l'art, la ciència, la política, l'educació o els moviments socials.

La contribució de les dones a l'avanç de la societat s'està començant a reconèixer a dia de hui, però massa poquet a poquet, a pas de puça. Així, el reconeixement de què parlàvem sempre va més lentament que les demandes de les dones, i no hauria estat possible si les dones de hui no haguérem pres el testimoni de les nostres predecesso-

res, si no haguérem continuat amb les seues lluites –aferrissades, però pacífiques– allà on la generació anterior havia arribat, sense conformar-se, sempre buscant anar més enllà del que semblava possible.

I en este procés de lluita pels nostres drets dilatat en el temps, malauradament encara vigent, són moltes les dones, reconegudes o anònimes, que hi han participat. Per això hem hagut de fer una tria, conscients que eren moltes més les que es quedaven fora que les que podíem incloure. Hem deixat fora totes les dones reeixides pel seu treball o per la seua influència en el moviment feminista de fora del món occidental. També aquelles que han destacat en l'àmbit de les arts o les ciències. En els darrers anys encara s'ha fet més complex per la diversitat i la globalització real que s'ha produït amb la utilització de les xarxes socials (#onsonlesdones, #metoo, #yositecreo, #niunamenos...). Hem intentat centrar-nos en seleccionar dotze dones que

Sergi Selma Castell

han participat directament en el moviment de reivindicació feminista i han deixat textos que ens han servit per encomanar a les il·lustradores la seua aportació creativa.

ADONA'T, amb el projecte +IL·LUMINADES. IL·LUSTRANT LA HISTÒRIA DEL FEMINISME ha actuat sempre amb la voluntat de retre un homenatge a totes eixes dones que ens han precedit, aquelles que han contribuït amb grans de sorra, aquelles que han sigut pioneres en el seu àmbit i aquelles que han liderat este moviment en cada moment històric. Perquè el seu paper ha sigut cabdal en l'avanç cap a la igualtat entre dones i homes. ■

ADONA'T il·lumina els feminismes

Lola Mallén

Presidenta d'ADONA'T

Enguany commemorem el 8 de març, Dia Internacional de les Dones, amb l'exposició +IL·LUMINADES. IL·LUSTRANT LA HISTÒRIA DEL FEMINISME.

L'any 1975, a proposta de l'ONU, es va declarar l'Any Internacional de la Dona. Anys abans diferents països ja havien començat a celebrar el 8 de març com a Dia Internacional de les Dones, o Dia de la Dona Treballadora, per a recordar esdeveniments que al llarg de la història van acompanyar la lluita obrera feminista. Actualment aquesta data es celebra a tot el món.

La breu història del feminisme que hem volgut il·lustrar inclou el conjunt de moviments i teories que s'han succeït en la cultura occidental. El seu abast queda recollit en els diferents panells que, de manera magistral, han il·lustrat les +Il·luminades. Vaja per davant l'agraïment d'ADONA'T a totes elles, ja formen part de la nostra vida. Aquest projecte expositiu s'ordena cronològicament i pretén retre un homenatge a moltes dones que deixaren la seua empremta en la lluita per la igualtat, destacant-ne també els noms.

Sens dubte les feministes del passat han fet possible que avui continuem amb el seu llegat, és per això que ADONA'T ha engegat un treball per a donar a conèixer algunes de les frases més reivindicatives dites per dones que ens han precedit en la defensa dels nostres drets.

Al llarg dels segles la dona ha estat supeditada al manament de l'home i segregada per l'Església. A cada pas endavant, a cada millora en els drets aconseguits, sempre hi ha hagut una resposta del patriarcat imperant que ens ha impedit avançar.

Els feminismes actuals són molt plurals i costa aplegar-los en un sol relat. El moviment feminista s'ha anat imbricant, cada cop més, amb altres lluites contra les desigualtats: el sexisme no es pot destriar d'altres formes de dominació com el racisme, l'homofòbia i la transfòbia, el classisme, el menyspreu cap a les persones pobres o les discapacitades... però nosaltres volem considerar tots els col·lectius que defensen l'alliberament de la dona o que reivindiquen els seus drets, tots formen part d'aquesta història.

Reís Lliberós

Ara, més que mai, cal refermar la nostra lluita i declarar l'estat d'emergència: davant l'augment d'atacs a les dones, davant la violència masclista, davant els assassinats i les violacions, la pornografia infantil, la prostitució... cal denunciar la «justícia patriarcal», i la cultura de la violència. És per això que EXIGIM una resposta conjunta i contundent davant dels grups polítics de dretes que responen amb el negacionisme i la tergiversació dels drets que tant ens han costat aconseguir.

La història del feminisme és la història de la humanitat, on les dones són presents, tot i haver estat sotmeses i silenciades per la societat patriarcal. En paraules de Carmen Alborch: «El feminisme és un patrimoni de les dones de tot el món i hauria de ser declarat Patrimoni Immaterial de la Humanitat.» (9 d'octubre de 2018, discurs pronunciat en el lliurament de l'Alta Distinció de la Generalitat Valenciana.)

Esperem que aquest projecte, complement de l'anterior, IL·LUMINADES. IL·LUSTRANT LA HISTÒRIA DE LA MISOGÍNIA, a l'igual que els altres 10 que hem realitzat, no us deixi indiferents.

Des d'ADONAT seguirem aportant el nostre granet de sorra en aquesta lluita, que considerem nostra i de totes les dones. Juntes ho aconseguirem! ■

Breu història del feminisme

En lloc d'assortidors de gasolina
instal·leu assortidors d'oxígen
al llarg de les carreteres.
La costella d'Adam
implantada en els nostres cossos
ens impedeix respirar.

Anise Koltz, *Beneïda siga la serp [que ens va
ensenyar la desobediència]*

Preàmbul

Aquest projecte no pretén ser un estudi exhaustiu de la història del feminisme. Només hem preparat una senzilla correlació cronològica d'alguns dels fets més remarcables de les lluites de les dones per aconseguir els seus drets i, així, reivindicar eixa part de la història que ens ha sigut constantment arravatada.

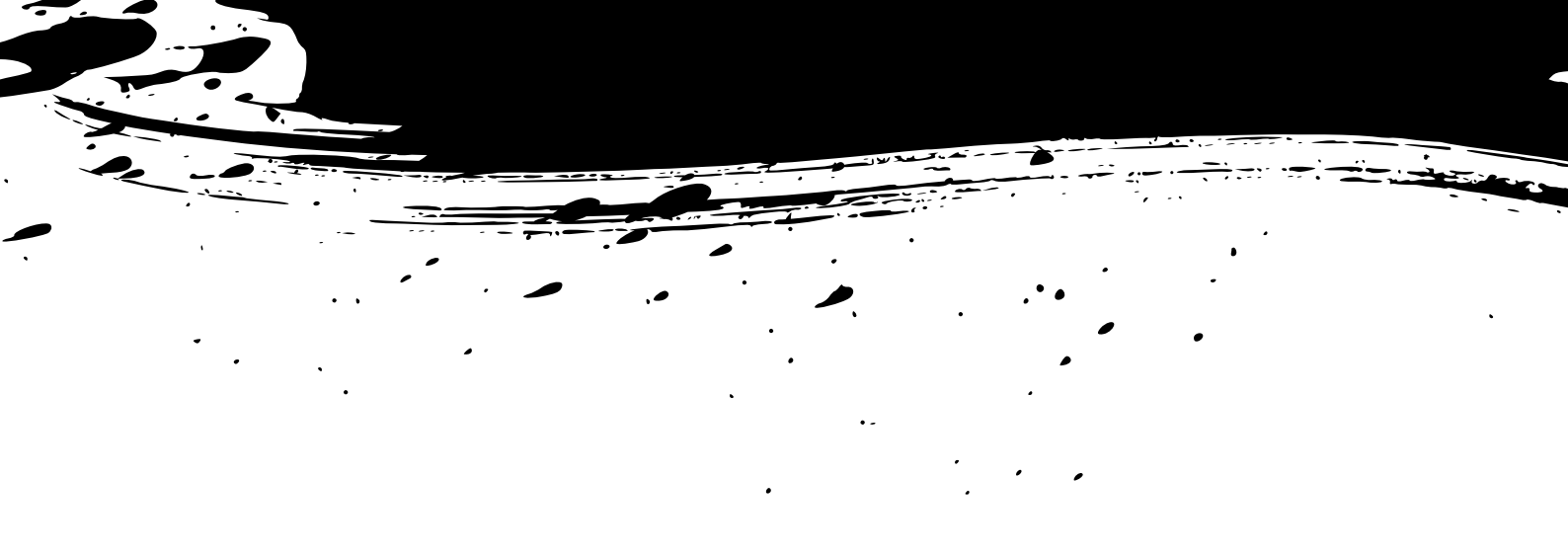
En aquesta ocasió, posem l'accent en les dones que reivindiquen el feminisme des de les organitzacions socials, sindicals i polítiques, sent conscients que ens hem deixat quasi totes aquelles que van aportar des de la literatura, les arts plàstiques o les escèniques.

Quan busqueu informació de qualsevol fet històric remarcable, trobeu noms propis

de dones? No, tret de les dos o tres que en cadascuna de les èpoques han sigut molt famoses. Heu d'anar posant l'afegitó «dones» per a trobar una mena d'història paral·lela. La vida real no és així. No hi ha dos mons, un dels homes i un altre de les dones, un de principal i un altre de secundari. Volem obrir les portes a una història ocultada on les dones són protagonistes de la HISTÒRIA; amb majúscules.

La història de la humanitat està composta per milions d'històries col·lectives i la història protagonitzada per dones és absolutament transversal. Estem presents en tots els moments de l'evolució de la humanitat. Però tal i com es conta la història oficial es pot pensar que les dones mai hem estat fora de les tasques de la llar o la cura dels infants.

Es pot pensar que estàvem amagades fins el segle XX i que estem eixint a poc a poc. Però no és així.

Com se'ns descriurà o ocultarà en la història en el futur? Estarem presents o serem invisibilitzades de nou? Formarem part únicament de la història de les dones o també de la història de la humanitat?

Som conscients que moltes de les afirmacions que fem responen a la nostra pròpia valoració del que ha ocorregut en el feminisme i en la societat en els últims anys i no són necessàriament compartides per totes les feministes.

Si les dones no hagueren sigut sotmeses i silenciades durant tota la història, la huma-

nitat seria molt diferent i possiblement més democràtica, racional i sostenible.

Resignificar i conèixer qui som i qui han sigut les dones, recórrer el camí que han construït les nostres predecessores; només així podrem refer una existència.

Vos aconsellem aprofundir en la vida i l'obra de les dones que esmentem i que vos portarà a gaudir de la vida i l'obra de moltes més dones, donant-vos una visió de la història que sí que ens representa.

Hem aconseguit moltes coses en les diferents onades feministes, però, malauradament, sembla que la guerra contra les dones comença un altre cop. ■

Feminisme

És una *teoria explicativa*, amb una *agenda* (accions que es desitja abolir i aquelles que es proposa introduir) que disposa d'una *avantguarda* (posa en acció l'agenda) i que té *conseqüències*. El feminisme, de caràcter *universalista*, té com a objectiu interpretar en clau política allò que apareix com a quotidià. Amb el feminisme es pren consciència de l'opressió comuna que pateixen les dones i la possibilitat d'una acció comuna contra ella.

Amelia Valcárcel, 2019: *Ahora, feminismo: cuestiones candentes y frentes abiertos*, Cátedra. ■

Precedents

Cap al tercer mil·lenni abans de Crist al Pròxim Orient, entre els rius Èufrates a Tigris, naixien els primers models d'allò que posteriorment s'anomenaria *estat*. Amb ells es conformaven les primeres estructures polítiques, religioses i econòmiques, en els orígens del patriarcat que perdurà al llarg dels segles.

En aquestes societats, la posició social dels individus estava determinada principalment pel sexe, amb una clara divisió entre els àmbits públic i privat, reservat el primer als homes i el segon a les dones. La societat grega i romana i la tradició hebrea mantenen aquesta segregació que perdura en el cristianisme.

No obstant això, en totes les èpoques hi ha hagut dones que s'han desmarcat del paper que la societat els tenia reservat en qualitat de dones i han destacat en altres àmbits:

Enheduanna (Mesopotàmia, 2285-2250 aC). Sacerdotessa. Va ser la primera dona escriptora en la història.

Hatxepsut (Egipte, segle XV aC). Primera faraona de la història, les seues referències serien esborrades pels faraons posteriors.

Hipàrquia (Grècia, segle IV aC). Filòsofa. Fou acusada d'abandonar les feines de la llar per dedicar-se a una matèria reservada per als hòmens.

Aspàsia de Milet (460-401 aC). Filòsofa, intel·lectual, estratègia política, científica i metgessa. Creà la primera escola d'heteres, dones sàvies, lliures i independents.

Zenòbia de Palmira (240-275). Regina de l'est, es va revoltar contra l'Imperi Romà, va conquerir Antioquia, Síria i Mesopotàmia. Va protegir literats i artistes de la seua època.

Hipàtia d'Alexandria (370-413). Astrònoma, matemàtica i filòsofa. Assassinada brutalment per una turba de cristians. Els seus escrits van ser destruïts, però no aconseguiren esborrar la seua memòria.

A l'edat mitjana aquesta situació de submissió de les dones es manté, afavorida per la influència de l'església que, al segle XII, declara el matrimoni com un sagrament celebrat entre un home i una dona. Al mateix temps, es va expandir la figura de la Mare de Déu, amb festivitats i devocions populars que van crear un espai femení diferenciat.

En aquest context, apareix al centre d'Europa un moviment de caràcter religiós, les beguines, dones que vivien en comunitat, però sense formar part de cap ordre religiós, dedicades a ajudar els altres.

Margarida Porete (Comtat d'Hainaut, 1250-París, 1310), beguina. Considerada heretge, va ser cremada a la foguera. Va escriure el llibre *Espill de les ànimes*.

Cap a finals de l'edat mitjana, s'inicia a França un moviment intel·lectual conegut com *Querelle des femmes*. Es tractava d'una discussió on s'analitzava la vàlua de les dones, si podien ser considerades plenament humanes i quin tipus d'educació havien de rebre.

Christine de Pisan (Venècia, 1364-França, 1430). Primera escriptora professional de la història, considerada precursora del feminisme, va intervenir en els inicis del debat. *La ciutat de les dames* (1405).

Sor Isabel de Villena (València, 1430-1490). Religiosa i escriptora. *Vita Christi* (1497).

El pas a l'edat moderna no suposa un canvi en la situació de les dones. L'ideal de l'humanisme renaixentista només era un ideal masculí. En aquest moment es mantenen dos discursos antagònics respecte a les dones: el discurs de l'excel·lència i el de la inferioritat, però sempre sota l'autoritat masculina.

Destaquen durant aquest període algunes dones de classe alta i amb una formació exquisida, però encara no es pot parlar de

feminisme, perquè no es qüestionen les relacions de poder establides en la societat.

Marie de Gournay (París, 1565-1645). Defensa la igualtat de dones i homes i considera que les causes de la desigualtat es basen en el pensament secular clàssic, en el religiós i en l'ordenament polític, perquè ni la naturalesa ni Déu han declarat els homes més valuosos o superiors a les dones. *La igualdad de hombres y mujeres* (1622); *El sufrimiento de las damas* (1626).

Sor Juana Inés de la Cruz (Mèxic, 1651-1695). Escriptora, compositora i dramaturga religiosa, ferma defensora del dret de les dones a accedir a l'educació.

Mary Astell (New Castle, 1666-Londres, 1731). Defensa l'educació de les dones com la principal via d'emancipació. *A Serious Proposal to the Ladies* (1694).

Primera onada feminista

1. Naixement del feminisme. La Il·lustració

El pas de l'edat moderna a l'edat contemporània marca els inicis del moviment feminista. Durant el segle XVIII té lloc a Europa

la Il·lustració, un moviment cultural que qüestiona la justificació del món tal i com es coneixia fins a aquell moment, donant major importància a la raó per sobre de la religió.

Esta evolució en les mentalitats serà el caldo de cultiu per a les dues revolucions polítiques que marcaran un canvi radical en l'organització social i política acceptada fins al moment; en primer lloc, la revolució que dona pas a la independència de les colònies americanes del Regne Unit (1776) i, en segon lloc, la Revolució Francesa (1789).

En el nou ordre il·lustrat desapareixen les influències religioses i la tradició basada en privilegis inqüestionables dels segles anteriors dona pas a un moviment cultural i filosòfic: la raó enfront de la superstició, i el mètode científic i el pensament crític en lloc de les creences i els dogmes de fe.

El feminisme deslegitimarà el poder patriarcal per estar basat en tiranies i propugna la igualtat jurídica, política i social entre els dos sexes.

Anne-Thérèse de Marguenat de Courcelles (París, 1647-1733) per matrimoni anomenada marquesa de Lambert. Escriptora i salonista. *Avis d'une mere a son fils et a sa fille...* (1726), *Réflexions nouvelles sur les femmes* (1730)

Inés Joyes y Blake (Madrid, 1731-Vélez-Málaga, 1808). Defensa l'educació i la igualtat entre dones i homes: «És del tot cert que en la forma com es discuteix i parla del nostre sexe són habituals aquestes màximes, perquè ens tracten molts homes bé com a criatures destinades únicament al seu esbarjo i a servir-los com esclaves, o bé com monstres enganyosos que són al món per a ruïna i castic del gènere humà. Gran injustícia! Notable disbarat! Diguem els homes el que vulguen, les ànimes són iguals.» *Apología de las mujeres* (1798, p. 196).

Josefa Amar y Borbón (Saragossa, 1749-1833). Defensa l'educació igualitària per a tots dos sexes en el mateix espai.

Mary Wollstonecraft (Londres, 1759-1797). Defensa l'educació conjunta de xiquetes i xiquets, amb el mateix mètode i seguint els mateixos criteris. Considera que el poder que exerceixen els homes sobre les dones és un privilegi. Per a aquesta autora, la situació de les dones en la societat del moment és el resultat de l'educació i l'aprenentatge, no fruit de característiques naturals inqüestionables. *Vindicació dels drets de les dones* (1792).

2. Declaració de la dona i la ciutadana. La Revolució Francesa

La Revolució Francesa ve provocada per la situació econòmica i política que es viu sota el regnat de Lluís XVI. En ella les dones van participar activament en les revoltes i van començar a exigir una sèrie de millores a la seua condició.

Es podria dir que la Revolució Francesa culmina amb la *Declaració dels drets de l'home i del ciutadà*, proclamada l'any 1789, per part de l'Assemblea Nacional. I en aquest moment es pot apreciar com el lema de la revolució –Llibertat, igualtat i fraternitat– no inclou les dones com a subjecte de drets. Per tant, la Revolució Francesa va estar en l'origen del feminisme, en la mesura que proclamava la igualtat, malgrat que, com també en la revolució de les colònies britàniques a Amèrica, els seus dirigents –homes– no van veure la contradicció que suposava demanar la igualtat i, al mateix temps, excloure les dones dels drets civils i polítics. Com a resposta, l'any 1791 Olympe de Gouges publica la *Declaració dels drets de les dones i les ciutadanes*, com a contrapunt a l'anterior.

Alhora, té lloc un altre fet que provocarà un canvi transcendent en l'economia: l'invent de la màquina de vapor i la seua incorporació a la producció de béns, que donarà pas a la revolució industrial. Amb aquesta revolució s'inicia la transició cap al capitalisme, el

qual, amb les condicions laborals que se'n deriven, provoca el sorgiment dels moviments obrers i el socialisme.

Olympe de Gouges (França, 1748-1793).
Autora de la *Declaració dels drets de la dona i la ciutadana*, mor a la guillotina.

Segona onada feminista

3. Sufragistes als Estats Units d'Amèrica

El moment que marca el final de la primera onada feminista i l'inici de la segona va ser la convenció de Seneca Falls, celebrada als Estats Units d'Amèrica l'any 1848 i que va culminar amb l'aprovació de la *Declaració de drets i sentiments*, redactada per Elizabeth Cady Stanton.

La lluita per la independència que donà lloc al naixement dels Estats Units d'Amèrica i la Revolució Francesa van canviar completament la manera com s'entenia el món en aquell moment.

La Revolució Francesa va tindre influència, entre altres aspectes, en l'aparició del moviment abolicionista o antiesclavista, on les dones es van implicar de manera destacada. Dues dones van tindre gran importància, Angelina Grimké i Sarah Grimké. Emigrades

al nord, eren naturals de Carolina del Sud, filles d'una família propietària d'esclaus.

Aquesta implicació en el moviment antiesclavista va portar les dones a prendre consciència de les desigualtats que també els afectaven i començaren a reivindicar els seus drets: el dret al vot, d'ací que se les anomenen *sufragistes*, però també el dret a l'educació, el divorci... Van utilitzar mètodes molt nous, sempre defugint la violència (vagades de fam, manifestacions, interrompre conferències...).

El moviment sufragista és explícitament de dones, de caràcter internacional –està present a totes les societats industrials– i interclassista –incorpora les dones de classe mitjana i baixa. La lluita tenia l'objectiu d'abolir les desigualtats que patien pel fet de ser dones, amb independència de la classe social o la ideologia.

| **Sarah Grimké** (1792-1873). Abolicionista.

| **Lucretia Mott** (1793-1880). Quàquera, fundadora de la primera societat femenina antiesclavista.

| **Sojourner Truth** (1797-1883). Nascuda esclava, abolicionista. Deia: «Si la primera dona que va crear Déu va ser prou forta per, ella sola, capgirar el món, totes les dones poden tornar a girar-lo! I ara que elles ho demanen, més els valdria, als

homes, deixar que ho feren.» (*Que no soc una dona, jo?*)

| **Angelina Grimké** (1805-1879). Activista abolicionista, pels drets de les dones i sufragista.

| **Elisabeth Cady Stanton** (1815–1902). Sufragista, abolicionista. Impulsora de la convenció de Seneca Falls.

4. Sufragistes a Europa

Al mateix temps, i a causa dels diferents esdeveniments que tenen lloc als inicis del segle XX, tant als EUA com a Europa, el moviment feminista, a més de reivindicar el dret al vot i la necessitat de l'educació per a les dones, també participa del moviment obrer, demandant millores salarials i millors condicions laborals i una visió pacifista contra els estralls que produeix la Primera Guerra Mundial que comportarà, entre altres efectes, la incorporació de les dones al mercat laboral per a substituir els homes que estan al front, en llocs de treball que no eren els habituals.

| **Lydia Becker** (Manchester, 1827-França 1890). Líder de la *National Union of Women's Suffrage Society* (NUWSS – Societat nacional pro sufragi de la dona). Defensa la formació científica de les dones.

Emily Davies (Regne Unit, 1830-1921). Defensora del dret al vot de les dones, de la igualtat en l'educació i de l'accés a la universitat per a les dones.

Elizabeth Garrett Anderson (Regne Unit, 1836-1917). Metgessa. Fundadora d'una escola de medicina per a dones a Londres (1874). Primera dona alcaldessa al seu país.

Millicent Garrett Fawcett (Regne Unit, 1847-1929). Política feminista, pacifista i escriptora. Excel·lent oradora, dedicaria la seua vida a promoure el dret al vot, a l'educació i al treball professional de les dones. Fundadora de la NUWSS i cofundadora del Newnham College de Cambridge, una de les primeres universitats britàniques per a dones.

Emmeline Pankhurst (Regne Unit, 1858-1928). Presidenta de la NUWSS, condemnada a tres anys de treballs forçats. En 1903 fundaria, junt a la seua filla Christabel i un grup de dones, l'organització militant Unió Social i Política de Dones (WSPU) que lluitaria pel sufragi de les dones fins la I Guerra Mundial. Al 1928, després de la seua mort, s'aprovaria el dret al vot per a totes les dones majors de vint-i-un anys.

Hubertine Auclert (França, 1848-1914). Primera persona a utilitzar la paraula *feminisme* amb el sentit que té actualment.

Madeleine Pelletier (França, 1874-1939). Psiquiatra. Defensa l'educació sexual i l'avortament. Fundadora del Partit Socialista Francés.

Anna Maria Mozzoni (Milà, 1837- Roma, 1920). Periodista, política i sufragista.

Aletta Jacobs (Països Baixos, 1854-1929). Doctora en medicina, inventora i sufragista.

Luigia Mandolini (Itàlia, 1866-1939). Mestre i sufragista.

Ana de Castro Osório (Portugal, 1872-1935). Escriptora, periodista, feminista, activista.

Carolina Beatriz Ângelo (Portugal, 1878-1911). Metgessa i feminista.

Nadejda Stàsova (Rússia, 1822-1895). Cofundadora del primer moviment organitzat de dones russes.

Maria Trubnikova (Rússia, 1835-1897). Cofundadora del primer moviment organitzat de dones russes.

Anna Filossófova (Rússia, 1837-1912). Cofundadora del primer moviment organitzat de dones russes.

Concepción Arenal (Ferrol, 1820-Vigo, 1893). Escriptora i llicenciada en dret. *La mujer del porvenir* (1869); *El estado actual de la mujer en España* (1884).

Emilia Pardo Bazán (La Corunya, 1851 -Madrid, 1921). Escriptora i feminista.

Ángeles López de Ayala (Sevilla, 1858-Barcelona, 1926). Impulsa la creació de la Sociedad Autónoma de Mujeres de Barcelona (1892) considerada la primera organització feminista a Espanya.

Carmen de Burgos (Rodalquinar, 1867 - Madrid, 1932). Periodista professional, corresponsal de guerra. Feminista i sufragista.

María Lejárraga (San Millán de la Cogolla, 1874-Argentina, 1974). Escriptora, mestra. Diputada en 1933.

Clara Campoamor (Madrid, 1888 - Suïssa, 1972). Advocada i política. Diputada entre 1931 i 1933. Va aconseguir el dret al vot per a les dones a Espanya.

Victoria Kent (Màlaga, 1891-EUA, 1987). Advocada. Primera dona que va exercir davant d'un tribunal militar. Diputada, directora general de presons.

del segle XVIII i principis del segle XIX. Les condicions laborals a les quals els aboca el capitalisme –mà d'obra barata amb escassa possibilitat d'especialització, jornades laborals excessives i grans desigualtats salarials entre dones i homes– i l'assumpció de les càrregues familiars fan que les dones obreres s'enfronten a sèries dificultats per a sobreviure amb dignitat i per a participar en les organitzacions sindicals.

Dins dels moviments obrers s'escolten nombroses veus que, lluny de reivindicar millores laborals i igualtat salarial per a les dones, defensen l'espai domèstic com el seu lloc natural.

No obstant això, hi ha diverses dones arreu d'Europa que destaquen per la seua doble tasca, en el moviment obrer i en la defensa dels drets de les dones.

A Rússia, les manifestacions de les obreres de Petrograd demanant «pa i pau» donen pas a la Revolució Russa.

A l'Estat espanyol, com a la resta d'Europa, la majoria de les obreres són analfabetes i, a banda de casos puntuals com són els de María Cambrils i Teresa Claramunt, no tenen accés als òrgans de decisió sindical malgrat que protagonitzen grans mobilitzacions (el motí de les verduleres a Madrid, 1892; les revoltes de les feineres de Màlaga, 1918; o la revolta del 1918 a Barcelona).

5. El moviment de les obreres: sindicalisme i feminisme

La història contemporània d'Europa i de l'Amèrica anglosaxona està marcada per la Revolució Industrial iniciada a finals

Flora Tristán (França, 1803-1844). Considerada com una de les fundadores del feminisme modern, la transició del feminisme il·lustrat al feminisme de classe. Se la considera autora de l'expressió «Proletaris del món, uniu-vos». *Peregrinaciones de una paria* (1838); *Paseos en Londres* (1840); *Unión Obrera* (1843); *La emancipación de la mujer* (1845).

Clara Zetkin (Alemanya, 1857- URSS, 1933). Posa les bases per a un moviment socialista feminista. Impulsora de la celebració del Dia Internacional de la Dona, aprovada per unanimitat en la II Conferència Internacional de Dones Socialistes.

Teresa Claramunt i Creus (Sabadell, 1862-Barcelona, 1931). Obrera amb discurs feminista. Planteja l'equiparació salarial entre dones i homes; considera l'educació com a culpable de la situació de la dona. Fundadora de la Sociedad Autónoma de mujeres de Barcelona.

Consuelo Álvarez Pool, Violeta (Barcelona, 1867-Madrid, 1959). Primera promoció de dones telegrafistes d'Espanya. Impulsora de la creació de l'Escola Tècnica Superior de Telecomunicacions. Defensora de l'educació de les dones i del dret al divorci. Com a escriptora pertany a la Generació del 98.

Mary MacArthur (Regne Unit, 1880-1921). Impulsa la formació de la National Federation of Women Workers. Defensa la millora de les condicions laborals de les dones.

6. Revolucionàries als inicis del segle XX

L'apelació en els seus escrits als ideals de la República Espanyola, l'anticlericalisme, el pacifisme, el laïcisme, la demanda del vot femení, l'antifeixisme i fins i tot l'animalisme, era una proclama d'aquelles dones que difonien textos feministes, en una etapa progressista que tindria el seu moment culminant en la Segona República.

Amalia Carvia Bernal (Cadis, 1861-València, 1949). Escriptora, mestra, feminista.

Ana Carvia Bernal (Cadis, 1865-1941). Mestra, feminista i sufragista. Fundadora, amb Amalia Carvia i Ángeles Guiñón Romero, de la revista *Redención* (1915) i presidenta de la Liga Feminista, de la qual va ser una de les principals impulsores.

Belén de Sárraga (Valladolid, 1874 - Ciutat de Mèxic, 1951). Federalista, feminista, laïcista. Fundadora de nombroses publicacions i associacions feministes tant a Espanya com a diversos països sud-americans.

7. Pacifistes. Feminisme d'entreguerres

La que serà primera dona a rebre el Nobel de la Pau, Bertha von Suttner, publica en 1889 la novel·la *Abaixeu les armes!*, on reflecteix l'angoixa de les dones davant l'horror de les guerres. En 1915 se celebra el Congrés Internacional de Dones a la Haia, promogut per Aletta Jacobs, amb la finalitat de proposar formes d'acabar amb la guerra que assola Europa i prevenir conflictes armats en el futur. Aproven la creació d'una plataforma per exigir l'extensió del sufragi a les dones.

Al començament de la Segona Guerra Mundial, la publicació de *Tres guinees* de Virginia Woolf recull el sentir feminista de l'època, que esdevé també antifeixista i pacifista.

Al 1949 apareix l'obra clau del període d'entreguerres, *El segon sexe*, de Simone de Beauvoir, que esdevindrà un dels textos fonamentals de la tercera onada feminista dels anys seixanta.

Berta von Suttner (Imperi Austrohongarès, 1843-1914). Escriptora i periodista. Premi Nobel de la Pau, 1905. *Abaixeu les armes!* (1889)

Jane Adams (EUA, 1860-1935). Sociòloga. Premi Nobel de la Pau, 1931.

Eleanor Roosevelt (EUA, 1884-1962). Després de la Segona Guerra Mundial,

com a delegada dels EUA davant l'ONU, va ser presidenta de la Comissió de Drets Humans i promotora de la Declaració Universal dels Drets Humans.

Rosa Roig i Soler (Marçà, 1890-Barcelona, 1969). Pedagoga i feminista.

Tercera onada feminista

Després de la Segona Guerra Mundial, el moviment feminista semblava que havia aconseguit els seus objectius amb la consecució del dret al vot en diversos països del món. Dos llibres marquen una nova etapa en el feminisme, que dona lloc a l'aparició de la tercera onada feminista.

En aquesta etapa es destaca la importància del treball com a factor d'independència per a les dones, malgrat la discriminació salarial que pateixen.

S'estén l'ús de mètodes anticonceptius, que permeten una millor planificació familiar, per una banda, i separar les relacions sexuals de la reproducció exclusivament.

Simone de Beauvoir (França, 1908-1986). Filòsofa, referència teòrica del feminisme de la igualtat. *El segon sexe* (1949).

Betty Friedan (EUA, 1921-2006). Fundadora de la National Organization for

Women (NOW). *La mística de la feminitat* (1963), premi Pulitzer en 1964, on parla del «mal que no té nom».

8. Feminisme institucional

L'origen del feminisme institucional es troba en la creació per part de les Nacions Unides de la Comissió de la Condició Jurídica i Social de la Dona, l'any 1947. En els seus inicis, aquesta comissió es va centrar a establir normes i convencions internacionals que canviaren les lleis discriminatòries que patien les dones arreu del món i augmentara la sensibilització mundial sobre les qüestions de la dona. L'Assemblea de les Nacions Unides va declarar el 1975 com a Any Internacional de la Dona. En aquest any també va recomanar als estats que establiren agències d'igualtat. A partir d'aqueix moment, es van convertir en agents de les polítiques d'igualtat a tots els nivells (supranacional, nacional, regional i local).

Als anys 80 es crea a Espanya l'Institut de la Dona (1983), hui desaparegut, i en 2008, el Ministeri d'Igualtat, desaparegut l'any 2010, en què es va convertir en Secretaria d'Estat adscrita al Ministeri de Sanitat, Política Social i Igualtat, fins al final de la legislatura.

Lidia Falcón O'Neill (Madrid, 1935). Política i escriptora.

Carlota Bustelo (Madrid, 1939). Diputada en la legislatura constituent (1977-1979), primera directora de l'Institut de la Dona.

Carmen Alborch (Castelló de Rugat, 1947-València, 2018). Política, professora universitària i escriptora. «El feminisme és un patrimoni de les dones de tot el món i hauria de ser declarat Patrimoni Immaterial de la Humanitat, perquè crec que ha millorat el món.» (*Libres*, 2004)

Asun Ventura (Castelló, 1953). Professora universitària i vicepresidenta de la Fundació Isonomía.

9. Ecofeminisme

Aquest corrent de pensament i moviment activista social destaca les importants relacions existents entre la subordinació de les dones i altres grups socials no privilegiats, i l'explotació del món viu no humà. Es considera una hibridació de tres moviments previs: el pacifista, l'ecologista i el feminista. Com a concepte va ser utilitzat per primera vegada a principis dels anys 70 per Françoise d'Eaubonne.

Petra Kelly (Alemanya 1947-1992). Política, fundadora del Partit Verd.

Vandana Shiva (Índia, 1952). Filòsofa. *Abrazar la vida: mujer, ecología y desarrollo* (1995); *Ecofeminismo* (1997)

Alicia Puleo (Argentina, 1952). Filòsofa. *Ecofeminismo para otro mundo posible*, 2011.

Quarta onada feminista

No hi ha unanimitat a l'hora d'establir el final de la tercera onada feminista. La major part d'autores consideren que encara és aviat per a parlar de la quarta onada feminista, malgrat que hi ha unanimitat a considerar que la utilització de les xarxes socials com a eina per a denunciar la violència contra les dones en diferents països està permetent el desenvolupament d'un moviment feminista plenament global que es tradueix en vagues i manifestacions massives arreu del món coincidint amb els dies 25 de novembre (Dia Internacional per a l'Eliminació de la Violència contra les Dones) i 8 de març (Dia Internacional de la Dona).

10. Sororitat. Nova cultura feminista

El terme *sororitat* es refereix al lligam estret que s'estableix entre dones basat en la solidaritat, el compartiment d'experiències, interessos, preocupacions, etc. Està format a

partir del mot llatí *sörör, öris* 'germana', de la mateixa manera que fraternitat, prové de *frater,-ti* 'germà'.

El terme, tal com s'usa actualment, s'ha recuperat en l'àmbit de l'antropologia i la sociologia especialment d'ideologia feminista. Va ser definit per l'antropòloga Marcela Lagarde, que el va glossar a partir d'una dimensió ètica, política i pràctica del feminisme contemporani.

Marcela Lagarde (Mèxic, 1948). Antropòloga. Introdueix el concepte *feminicidi*, per a fer referència als assassinats de dones pel fet de ser dones i és una de les primeres a utilitzar en castellà el terme *sororitat*, dimensió ètica, política i pràctica del feminisme contemporani.

11. Feminisme, tecnologia i comunicació

L'opressió de les dones és clarament patent en les imatges que apareixen als mitjans de comunicació de més ràpida difusió, molt especialment de cibertransmissió, que difon missatges que reproduïxen la condició de les dones, de forma massiva. Així, el periodisme feminista promou la difusió de la cultura feminista, l'erradicació d'una cultura patriarcal, la denúncia i l'eliminació de la violència contra les dones als mitjans.

L'aparició dels hahstags d'abast mundial és un fenomen de sensibilització eficaç i de gran sensibilització social i política.

#OnSonLesDones

#NiUnPasoAtrás

niunamenos.org.ar

<https://e-mujeres.net/>

#YoSiTeCreo

#MeToo

Periodistes Feministes @PeriodistesFem

Irantzu Varela (Portugalete, 1974). Periodista i feminista.

12. #Emergenciafeminista #20S

El 20 de setembre de 2019 va tenir lloc una mobilització general contra la violència masclista a tot l'estat. L'assassinat de quatre dones en menys de 48 hores al juliol va posar el focus en la necessitat d'avançar en les mesures de prevenció i en aquelles contingudes en el pacte d'Estat aprovat al setembre de 2017 en el Congrés, moltes mesures del qual continuen sense engegar-se. Entre elles, les que tenen a veure amb el fet de reconèixer totes les víctimes de violència de gènere.

L'objectiu de les organitzacions feministes en secundar les mobilitzacions era denunciar que existeix una clara relació causa-efecte entre el discurs negacionista de la violèn-

cia de gènere i l'increment de les víctimes mortals. Per açò, les organitzacions convocants de les mobilitzacions exigeixen al Govern que es comptabilitzen totes les víctimes del masclisme, no només les parelles o exparelles, i que s'aplique d'una vegada el pacte d'Estat. S'ha estés la consciència que la situació ja no és d'alerta, és d'emergència.

Natza Farré (Barcelona, 1972). Periodista i comunicadora feminista. *Curs de feminisme per a microones.*

Bel Olid (Mataró, 1977). Escriptora, traductora i feminista. *Feminisme de butxaca, Follem?* ■

Bibliografia

Adichie, Chimamanda Ngozi. *Estimada ljeawela. Manifest feminista en quinze consells*. Barcelona: Fanbooks, Grup Edicions 62, 2017.

Alborch, Carmen. *Libres: ciudadanas del mundo*. Madrid: Aguilar, 2004.

Beard, Mary. *La veu i el poder de les dones*. Barcelona: Arcàdia, 2017.

Cobo, Rosa. *La cuarta ola feminista y la violencia sexual*. Paradigma. Revista universitaria de Cultura, núm. 22 (2019): 134-138.

De la Rocha, Marta. *Historia ilustrada de la teoría feminista*. Madrid: Editorial Melusina, 2018.

Despentes, Virginie. *Teoria King Kong*. Barcelona: Random House, 2018.

Dolera, Leticia. *Mossegar la poma*. Barcelona: Columna, 2018.

Farré, Natza. *Curs de feminisme per microones*. Barcelona: Ara Llibres, 2016.

Kolt, Anise. *El tragador de fuego. Bendita sea la serpiente*. Santa Coloma de Gramanet: La Garúa, 2008.

Miguel, Ana de, i Montserrat Boix. *Los géneros de la red: los ciberfeminismos*. Sense data. <http://www.mujaresenred.net/IMG/pdf/ciberfeminismo-demiguel-boix.pdf> [últim accés: 19 / 1 / 2020].

Moreno Balaguer, Rebeca (coord.). *Feminismos. La historia*. Torrejón de Ardoz: Akal, 2019.

Olid, Bel. *Feminisme de butxaca*. Barcelona: Angle editorial, 2017.

Pérez Garzón, Juan Sinisio. *Historia del Feminismo*. Madrid: Los libros de la Cararata, 2018.

Reverter Bañón, Sonia, i María Medina Vicent. *El feminismo en 35 hashtags*. Madrid: Los libros de la catarata, 2020.

Torres E. Raquel, Güereca, *Feminismos, tecnología y comunicación: la construcción de una voz propia en las sociedades de la información*. www.oei.es.

Valcárcel, Amelia. *Ahora, feminismo: cuestiones candentes y frentes abiertos*. Madrid: Cátedra, 2019.

Varela, Nuria. *Feminismo para principiantes*. Barcelona: Ediciones B, 2005. ■

LAPA – Laura Pérez

Sofía Pérez Palmieri

Silvia Rojas

Irene Pérez

Vane Julian

Rocío Álvarez

Joana Bruna

Reyes Carceller Alicart

Àngela Moya López

Isabel Asensio Andrés

Mónica González

Lídia Oliver

+Il·luminades

LAPA

Laura Pérez

Natural de Borriana, des de ben petita ja tenia al cor un amor especial per l'art. Tot i així, vaig començar estudiant el grau de Traducció i Interpretació, el qual vaig acabar en 2017 a la Universitat Jaume I de Castelló, però la flama artística seguia viva dins de mi. Així, en 2019, acabava el CFGS d'Il·lustració a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de Castelló, amb la qual vaig participar a la 8a. Trobada BID d'Ensenyament i Disseny a Madrid. Actualment, treballo com a il·lustradora per a l'empresa Bit2Me i la il·lustració s'ha convertit en allò que m'ompli i em connecta amb mi mateixa de forma més íntima. ■

📷 *Àngela Olivares Illana*

Naixement del feminisme.

La Il·lustració

Josefa Amar y Borbón (1749–1833)

4. No contents els homes amb haver-se reservat els treballs, les honres, les utilitats, en una paraula: tot [...], han desposseït les dones fins i tot de la complaença que resulta de tindre un enteniment il·lustrat. Naixen, i es crien en la ignorància absoluta: aquells les menyspreen per aquesta causa, elles arriben a persuadir-se que no són capaces de res més [...]

Discurso en defensa del talento de las mugeres, y de su aptitud para el gobierno, y otros cargos en que se emplean los hombres.

Extret de Carmen Chaves Tesser (basada en la versió publicada a *Memorial Literario VIII*, No. 32 [Agosto de 1876]: 400-430), publicada a *Dieciocho* 3.2 (1980): p. 144-159 ■

Il·lustració: LAPA - Laura Pérez

Coneixement per a... tothom?

En un món d'obscuritat, la dona lluita per arribar a la llum alliberadora del coneixement, que s'apropa a ella com un ésser sagrat. No obstant això, no és capaç de veure d'on ve realment la claredat que trenca la foscor que l'envolta ni tampoc allò que intenta ofegar-la i no li permet alçar-se. Des d'aquella posició, ella tampoc s'adona que la foscor és, de fet, la silueta indefinida del patriarcat, testimoni, des d'una posició superior, d'aqueixa titànica lluita. Només es podrà arribar a la vertadera llum de la llibertat quan aconseguim erradicar-lo. El color lila, en clau de feminisme, serà el que assenyalerà a la dona tots els mecanismes que es fan servir per mantenir-la submissa, i la farà conscient d'on es troben les cadenes per poder trencar-les.

Sofia Pérez Palmieri

A la meua ciutat natal, Castelló, vaig estudiar el batxillerat artístic, que em va obrir la porta al món de l'art. Em vaig adonar que aquest era el meu camí, per difícil que poguera ser. Vaig descobrir la il·lustració a l'EASD i em vaig enamorar del seu llenguatge i els processos de creació. El meu primer àlbum il·lustrat, *Monstruoso mundo*, sobre els principals problemes mundials, ja em va permetre informar-me, més a fons, sobre la violència de gènere i tot allò que afecta a les desigualtats en els drets de les dones.

Ara, les meues inquietuds m'han portat a estudiar ceràmica artística i seguir adquirint diversos coneixements per formar-me com a artista, però sobretot, i gràcies a l'art, com a persona. ■

 Laura Pérez

Declaració de la dona i la ciutadana. La Revolució Francesa

Olympe de Gouges (1748–1793)

Article I: La dona naix lliure i igual a l'home i té els mateixos drets que l'home. Les diferències socials tan sols s'han de fomentar en una utilitat comuna.

Declaració dels Drets de la Dona i la Ciutadana. *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*, 1791.

<http://gallica.bnf.fr> ■

Il·lustració: Sofia Pérez Palmieri

La Revolució Francesa. Declaració dels drets de la dona i ciutadana

Amb la Declaració de la dona i la ciutadana, Olympe de Gouges va voler respondre de manera reivindicativa a la Declaració dels drets de l'home. Per aquest motiu la il·lustració es presenta amb un títol directe: la declaració de l'home corregida per la de les dones.

A més, em vaig inspirar en el context posterior a la Revolució on, després de l'avanç que havia aconseguit la lluita feminista, es van tornar a anul·lar molts dels drets assolits. Es va prohibir, per exemple, la reunió de més de cinc dones al carrer. Tant em va colpir que he volgut representar cinc dones lliures i unides, la sororitat. A més, les he envoltades amb alguns articles de la Declaració, com el de referència, simbolitzant un mantell que les protegeix i empodera.

He representat tot això a través del gravat que, a part de ser una tècnica que m'encanta, requereix una lentitud en el procés que m'ha fet connectar molt més amb el que ha suposat, al llarg de la història, la lluita de les dones per aconseguir la igualtat de drets.

LA DÉCLARATION DES DROITS
~~DE L'HOMME ET DU CITOYEN~~
des femmes des citoyennes

Silvia Rojas

Em vaig iniciar en el món del disseny fa 18 anys a la meua ciutat natal, Castelló. Poc després vaig decidir marxar a Barcelona per a ampliar coneixements estudiant Direcció d'art.

He treballat en diverses agències de comunicació, publicitat i màrqueting. I he recorregut mig món com a dissenyadora ceràmica.

Fa un parell d'anys vaig muntar Get Me, el meu propi estudi de disseny, on realment puc fer allò que m'agrada, que és crear marques meravelloses per a emprenedores valentes.

Silvia Rojas - getme.es ■

 Frank Dana

Sufragistes als EUA

Elisabeth Cady Stanton (1815–1902)

[Primera resolució] DECIDIM: Que totes aquelles lleis que entorpeixin la veritable i substancial felicitat de la dona, són contràries al gran precepte de la naturalesa i no tenen validesa, perquè aquest precepte té primacia sobre qualsevol altre.

Woman Right's Convention, 1848 [www.nps.gov]

Extret de Miyares, Alicia, «1848: El Manifiesto De Seneca Falls», *Leviatan* [Madrid], 75, 1999, pàg. 135-158 ■

Il·lustració: Silvia Rojas
De veritat vols ser feliç?

soy seguro de que la
e intimidaba que las

)-
a
n
el
a-

¿DE VERDAD QUIERES ser feliz?

Los científicos y tecnológicos ~~aborda~~ aborda la obsesión por ~~com~~
 en la vida real

Irene Pérez

Il·lustradora resident a Barcelona. Vaig créixer entre Eivissa i Castelló i em vaig traslladar a València per estudiar Belles Arts i Disseny Gràfic.

En acabar els meus estudis, la passió per descobrir altres cultures em va fer viatjar a diferents països, com Mèxic, Cuba, Indonèsia o Tailàndia. Intento plasmar aquestes experiències al meu treball, ja que sento una gran atracció pel folklore i els rituals de cultures com la llatinoamericana i l'asiàtica.

Mites, rituals, animals, plantes, insectes, flors, entorns màgics, terra, literatura, el cinema o la música són elements clau a la meva obra. ■

📷 *Dídac Ramírez*

Sufragistes a Europa

Clara Campoamor (1888–1972)

Resolgueu el que vulgueu, però afrontant la responsabilitat de donar entrada a eixa meitat del gènere humà en la política, per tal que la política siga cosa de dos, perquè només hi ha una cosa que fa un dels dos sexes: donar a llum; les altres, les fem tots en comú, i no podeu venir ara vosaltres a legislar, a votar impostos, a dictar deures, a legislar sobre la raça humana, sobre la dona i sobre el fill, aïllats, fora de nosaltres, les dones.

Legislatura 1931-1933. Cortes Constituyentes. 30-09-1931. N° 47 (p. 1340).

Congreso de los Diputados. Serie histórica.

https://app.congreso.es/est_sesiones ■

Il·lustració: Irene Pérez

Clara Campoamor

En aquesta imatge he volgut representar la lluita per l'alliberament de la dona, que a Espanya va liderar Clara Campoamor, aconseguint el dret al vot femení i per tant la igualtat d'hòmens i dones al parlament.

Vane Julian

Viatjar és una de les fonts d'inspiració més grans de Vane Julian. La curiositat pels diferents tipus de vida existent i les diverses cultures influeixen en el llenguatge gràfic que utilitza per comunicar-se a través de les imatges. La carrera professional de Vane Julian l'ha portada a viure a llocs com Itàlia, Manchester (Regne Unit) i Nepal, que han influït notablement en la seva obra. Tant el treball, com la formació acadèmica, han tingut lloc entre Anglaterra i Espanya.

Pots trobar il·lustracions de Vane Julian en sectors com l'editorial, la publicitat, els murals i el tèxtil. Participa en nombrosos projectes, a petita i gran escala, col·labora també amb altres artistes i imparteix tallers d'art per a infants. ■

Robert Julian

El moviment de les obreres. Sindicalisme i feminisme

Teresa Claramunt i Creus (1862–1931)

És menester també que la dona no espere únicament de l'home el remei als seus mals. Ella mateixa ha d'esforçar-se per a alçar-se de la postració en què ha viscut.

Claramunt, Teresa: *La mujer. Consideraciones generales sobre su estado ante las prerrogativas del hombre*. Buenos Aires: A. Zuccarelli, 1905, p. 16.

Extret de Vicente Villanueva, Laura: «Teresa Claramunt, memoria y biografía de una heterodoxa», *Arenal*, 12:2; julio-diciembre 2005, 281-307 ■

Il·lustració: Vane Julian

Tot està per fer

Inspirat per la cita de Teresa Claramunt i Creus, aquesta il·lustració parla i mostra l'opressió que han sofert les dones en la societat. Així mateix, la necessitat i valentia que es demostra en el seu resorgiment en els últims temps. Les formes geomètriques, com a societat opressora, mantenen la figura de la dona amagada i sotmesa, i les escales obrin l'inici d'un camí fins a l'empoderament que la dona just comença a recórrer amb el seu propi esforç.

Rocío Álvarez

Graduada en Belles Arts en la Universitat Politècnica de València, on s'especialitzà en pintura. Els anys següents van estar marcats per diverses exposicions i concursos de pintura i d'il·lustració, però també per projectes d'instal·lacions urbanes. Després es va formar en cinema d'animació a l'escola La Poudrière en Valence, França, on va dirigir el curtmetratge *Écart de conduite*, seleccionat per al premi Cartoon d'Or en 2013.

Fa quatre anys que viu a Brussel·les i acaba de realitzar la pel·lícula *Simbiosis Carnal*, produïda pel taller Zorobabel. A més del seu treball com a directora, també és *freelance* en nombrosos projectes d'animació i il·lustració, en particular per al Museu Coop a Brussel·les o per al lloc web France Musique a través de la creació de gifs animats. En les seues eleccions artístiques, afavoreix la mescla de tècniques i l'experimentació per a fer de cada nou projecte un desafiament personal.

www.rocioalvarez.net

Instagram: [rocioalvarez_yeah](https://www.instagram.com/rocioalvarez_yeah) ■

 Autoretrat

Revolucionàries als inicis del segle XX

Amalia Carvia Bernal (1861–1949)

Les dones no hem de voler ni pedestals ni cadenes: justícia i res més. Que se'ns concedesca la llibertat d'acció necessària per a desenvolupar les nostres facultats d'éssers pensants; que se'ns done la instrucció convenient per a poder adquirir la consciència de la nostra missió com a part integrant de la humanitat.

Carvia, Amalia: «Discurso de agradecimiento. A J. Deleito Piñuela», *El Pueblo*, 6 de gener de 1909. ■

Il·lustració: Rocío Álvarez

Sense títol

ROCÍO ALVAREZ
2020

Joana Bruna

Vaig néixer a Vinaròs (Castelló). Des de l'any 2002 visc a Barcelona, on treballo com a educadora infantil en una escola pública de primària.

Des de petita m'ha captivat el món del dibuix, per això, fa uns anys vaig decidir cursar estudis d'il·lustració a l'Escola de la Dona, l'Espai 'Francesca Bonnemaison' de Barcelona, de la mà d'Ignasi Blanch i altres grans il·lustradors.

Per a mi la il·lustració és una passió que em permet créixer i expressar-me, i que dia a dia m'inspira en la meva tasca com a educadora dels nens i nenes. Quan dibuixo soc feliç i el millor de tot, puc fer feliços als altres.

He publicat cinc àlbums il·lustrats,

La fantàstica llegenda de la Jordina

(Ed. Oblicuas),

Miezi, luz de estrellas (Ed. Oblicuas),

Matías y las maravillas (Ed. Oblicuas),

La Bet i el TEA (Ed. Bellaterra),

Desayuno de primavera (Ed. Amigos de papel).

www.joanabruna.com

Instagram @joana_bruna

Facebook Joana Bruna Ilustradora ■

📷 Sheyla Ruiz Mateo

Pacifistes. Feminisme d'entreguerres

Rosa Roig i Soler (1890–1969)

El pacifisme pot trobar-hi el més ferm costat en l'ensenyança de la Història, car n'estic convençuda que la guerra serà un impossible quan tots els mestres i professors es donin compte de l'imponderable valor educatiu d'aquesta disciplina. Jo he desitjat fer de cada alumna meva una pacifista. Ho he aconseguit?

Roig, Rosa: El meu treball de divuit anys com a professora d'Història a l'Escola Normal de Mestresses de les Balears, un testimoni excepcional (document inèdit, del 6 d'octubre de 1931)

Extret de Comas Rubí, Francesca i Maria Isabel Miró Montoliu: «El testimoni de Rosa Roig, un exemple de renovació pedagògica...» *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 14 (juliol-desembre, 2009), pàg.197-227. ■

Il·lustració: Joana Bruna

Caminem plegades

M'agraden les idees que exposa la Rosa Roig i Soler. Són reivindicacions que venen de lluny i que, contràriament a aquell moment de la nostra història, actualment estan a l'ordre del dia i les reclama el gruix de la població, tal com he volgut reflectir a la meua il·lustració.

És per això que a la pregunta de l'autora, «Ho he aconseguit?», li diria que queda molta feina i que hem de seguir treballant per la nostra llibertat, com a dones i com a persones, i per a transmetre-la a les joves generacions, des de l'ensenyança, el pacifisme i el feminisme.

#PACIFISME

#FEMINISME

La dona de
la meua vida,
sóc jo!

L'EDUCACIÓ
ÉS LA MILLOR
ARMA PER
A LA PAU.

PAU

NO
GUERRES

tots els
dies
són 8 de
♀ Març

NO
PATRIARCAT

M'estimo

LA PAU
COMENÇA AMB
UN
SONRIURE 😊

Reyes Carceller Alicart

Nascuda a Castelló, ja de ben petita ha sentit passió per dibuixar, pintar, experimentar...

La creativitat, com a ferramenta comunicativa que ens permet expressar-nos en qualsevol camp, és el que la va portar a cursar estudis en l'Escola d'Art i Superior de Disseny de Castelló on es va especialitzar en disseny gràfic; des de llavors ha treballat en diferents estudis de publicitat i impremtes. Ha participat en diverses exposicions i la seua obra ha rebut guardons en cartelleria i il·lustració. ■

📷 *Jorge Vilar*

Feminisme institucional

Lidia Falcón O'Neill (1935)

O el feminisme participa en el poder i arriba als òrgans des d'on es governa, o seguirem amb una pancarta al carrer durant quaranta anys més.

Lidia Falcón, entrevistada per Cristina Fallaràs al Diari Publico.es 31/3/2018. ■

Il·lustració: Reyes Carceller Alicart

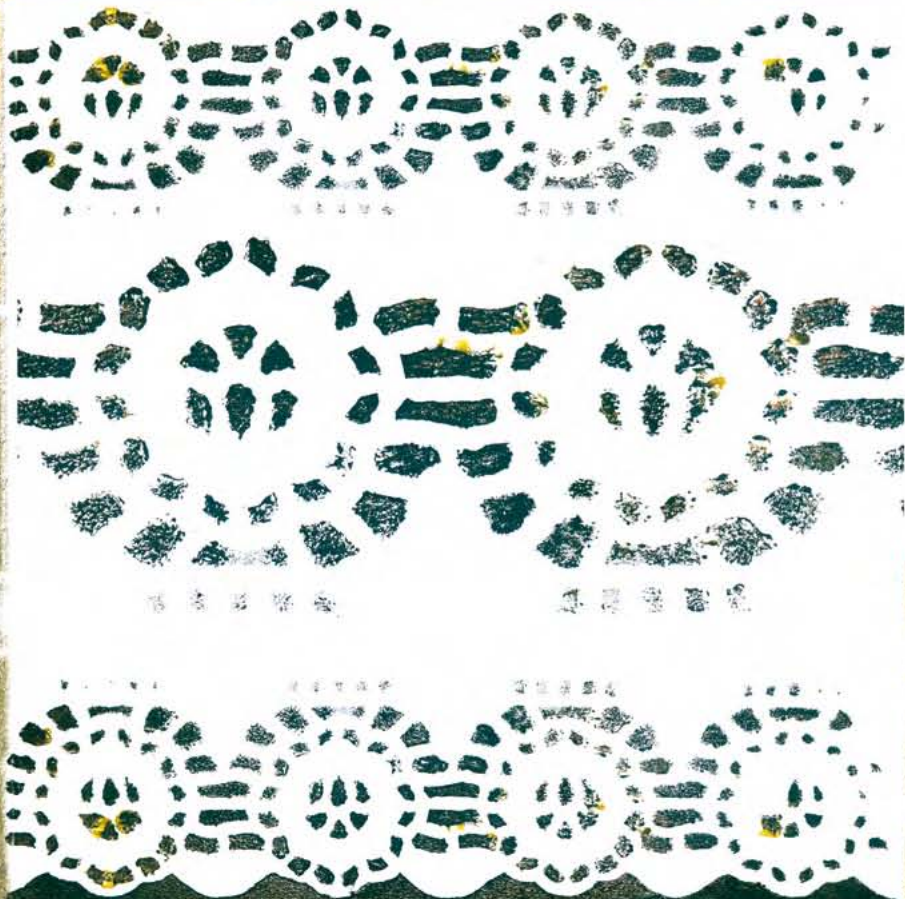
A fer punyetes!

Em vaig inspirar en les fotografies difoses en els mitjans de comunicació de l'apertura de l'any judicial on es continua repetint la mateixa estampa: hòmens, tan sols hòmens. Ni una sola dona; i és en aquest tipus d'òrgans de poder on necessitem paritat i representació.

He volgut representar el poder judicial amb un braç amb el puny amb randes (en castellà, *puñetas*), el detall de la blonda al puny identificatiu dels magistrats, fiscals, lletrats... els alts càrrecs del poder judicial.

Analitzant l'exclamació *A fer punyetes!*, expressió que ens indica que l'elaboració d'aquests punys era una feina lenta i difícil en la qual calia invertir moltes hores, he volgut jugar amb l'expressió i l'objecte, per tal de fer vore a la gent, com de laboriós i difícil està resultant a les dones coronar aquest cim.

Àngela Moya López

Nascuda a Castelló de la Plana en 1988, des de xicoteta m'he sentit atreta pel color i les formes, em passava hores i hores dibuixant... per això sempre he tingut clar que havia d'enfocar els meus estudis cap a l'art, fins que en un determinat moment em vaig adonar que el que realment m'atrapava es deia disseny. La meua família conta que abans de saber llegir ja relacionava els logos de comerços i empreses (conegudes) que veia pel carrer... sembla que en realitat era vocacional.

Diplomada en Estudis Superiors de Disseny Gràfic a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de Castelló, i després de diferents experiències laborals com a dissenyadora gràfica, vaig decidir començar a treballar pel meu compte desenvolupant projectes d'identitat corporativa, maquetació editorial i cartelleria amb una visió colorista, directa i icònica. ■

 Santiago Pérez Martínez

Ecofeminisme

Petra Kelly (1947–1992)

...la nostra experiència ens diu que els hòmens no es prenen l'opressió de les dones tan seriosament com d'altres causes. Hi ha una relació clara i profunda entre militarisme, degradació ambiental i sexisme.

Kelly, Petra K.: *Por un futuro alternativo*, Ed. Paidós, 1997.

Extret de Puleo, Alicia: *Ecofeminismo para otro mundo posible*, 2011. ■

Il·lustració: Àngela Moya López

Prioritats

Si et preguntaren quines causes són prioritàries per a tu, què diries? Potser el treball, la injustícia, l'ecologisme... És el feminisme una prioritat per a tu o ho és només per a les dones?

He volgut plasmar la (dura) realitat de l'afirmació de Petra Kelly, amb una mena de formulari institucional que evidència gràficament eixes causes/prioritats que prefereixen defensar els hòmens.

Marque les caselles corresponents amb les seues prioritats

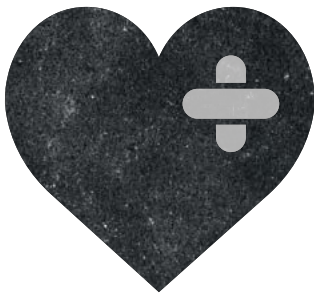

A. Treball/Diners

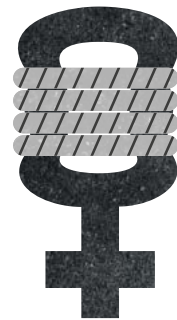
B. Política/Injustícia

C. Amor/Salut

D. Planeta/Ecologisme

E. Opressió de les dones

Isabel Asensio Andrés

Nascuda a Castelló de la Plana el 1976, és una artista multidisciplinar establerta a Vila-real que es dedica a l'ensenyament. La seua passió per la natura defineix el *leit-motiv* de la seua obra des que es va llicenciar en Belles Arts el 1999. Les nombroses exposicions que ha realitzat constaten l'estima que té per cada fulla, cada branca, cada llavor o escorça... és una ecologista en extrem. Podem identificar el seu treball per la subtilitat i la fragilitat de les seues intervencions, sempre pensades amb conceptes d'harmonia i sensibilitat, obertes a tocar el cor de qui mira, atén, olora o escolta. ■

📷 Susana Font Broch

Sororitat. Nova cultura feminista

Marcela Lagarde y de los Ríos (1948)

A través del temps s'ha gestat en el feminisme una dimensió de la política que busca la confluència i la sintonia entre les dones. Es tracta de la sororitat, l'aliança feminista entre les dones per a canviar la vida i el món amb un sentit just i llibertari.

Lagarde, Marcela: «Pacto entre mujeres. Sororidad», ponència de la Coordinadora española para el lobby europeo de mujeres, Madrid: 10 d'octubre, 2006.

<https://e-mujeres.net> ■

Il·lustració: Isabel Asensio Andrés

Sororitat

Gràcies a les paraules de Marcela Lagarde he pogut comprendre el concepte de *sororitat* (*sisterhood*, *hermandad*, germanor) una política de nova ordre encunyada cap al 1996, que té una base feminista, ja que aquest moviment social ens va fer obrir els ulls d'una realitat: la desigualtat entre dones i homes. Ens feien creure que érem iguals davant la societat, però francament, ni ho érem, ni ho som, i la sororitat tot just s'encarrega d'açò, de posar en marxa pautes concretes mitjançant una política que escolte les dones per tal que es pugui configurar, pas a pas, un món més igualitari en la realitat del segle XXI.

Mónica González

Hola, soc Mónica, encantada de conèixer-te. Vaig començar en el món del disseny i la il·lustració estudiant com a dissenyadora gràfica a l'Escola d'Art i Superior de Disseny de Castelló (EASD). Les primeres experiències laborals van ser en agències de publicitat i disseny, desenvolupant projectes creatius d'identitat corporativa i fotomecànica (retoc d'imatge), fins que més tard vaig establir el meu estudi gràfic. Posteriorment vaig sentir la necessitat de reinventar-me i donar un enfocament nou al treball, amb projectes més personals, centrats en la il·lustració i el disseny en general. El meu univers personal està ple de referències a la natura, el cinema, la literatura i el romanticisme, amb una important presència de figures femenines.

En l'actualitat treballo com a il·lustradora per a editorials i empreses relacionades amb les arts escèniques. ■

📷 Gemma Arnal

Feminisme, tecnologia i comunicació

Irantzu Varela (1974)

...ara hi ha persones amb missatges totalment misògins, negacionistes de la violència masclista, de la desigualtat, lesbòfobs, homòfobs, trànsfobs i misògins, que apareixen amb tota la tranquil·litat en els mitjans de comunicació com si foren discursos tolerables en una democràcia.

Irantzu Varela, entrevistada per Kohan, Marisa: «La violencia contra las mujeres nunca ha sido una prioridad, y en redes sociales mucho menos», *Diari Público.es* 24/10/2019. ■

Il·lustració: Mónica González

Una altra mirada

En llegir la frase m'han vingut al cap imatges relacionades amb la violència en totes les seues formes. He sentit ràbia, impotència i una gran falta d'amor. He fet judicis sobre la desigualtat, l'homofòbia, etc. Així que m'he deixat portar, he sentit totes aquestes emocions i pensaments, i he conclòs que l'AMOR ho pot superar tot.

La il·lustració reflecteix la importància que siguem conscients del que som i transmetem. La informació que compartim a diari, a través de les xarxes socials, és la nostra responsabilitat. El naixement d'una flor que s'obri a l'amor és el missatge metafòric que vull transmetre. Les arrels són la vida, tot està connectat, com les xarxes socials, com nosaltres mateixos. Malgrat els obstacles, la vida sorgeix, i depèn només de nosaltres com ha de florir i créixer.

Lidia Oliver

Borriana, 1976. Del 1994 al 1999 vaig estudiar Belles Arts a la Facultat de Sant Carles de València i a l'Accademia Aldo Galli, a Itàlia, gràcies a una beca. En tornar, vaig aprofundir en el concepte de memòria en els cursos de doctorat.

No entenc la vida sense art i faig equilibris-mes quotidians per combinar la faceta de creadora amb la de docent en la qual intente transmetre la meua passió als i a les alumnes.

He estat seleccionada en diversos premis d'arts plàstiques arreu del País Valencià, Mallorca i Itàlia dels quals s'han fet exposicions, i d'altres els he guanyat, però del que estic més satisfeta és que em reconec en les meues obres com si foren una prolongació de la pròpia pell.

www.lidiaoliver.com ■

📷 Mc-Alberto

#Emergènciafeminista

Bel Olid (1977)

La meva fantasia és una metrallera [...] No tinc metrallera ni en vull tenir, només vull el dret d'imaginar-la. Aquest dret és un dret que se m'ha negat sempre. Des que ho recordo, tot han estat crides a cedir, a callar, a treure-hi importància.

Quan els nens de l'escola ens aixecaven les faldilles: són coses de nens, no en facis cas. Quan tenia quinze anys i explicava que m'havien cridat porcades pel carrer: tu fes com que no els sents. Quan un grup de nois em va acorralar un vespre, en tornar cap a casa: no passis més per aquest carrer.

Ningú va dir-me mai 'defensa't'. Ningú va dir-me mai 'clava-li un bolet'. Tothom va demanar-me, sempre, que em responsabilitzés d'evitar les agressions dels altres. La meva fantasia és una metrallera.

Olid, Bel: *Feminisme de butxaca. Kit de supervivència*, Angle Editorial, 2017 ■

Il·lustració: Lídia Oliver

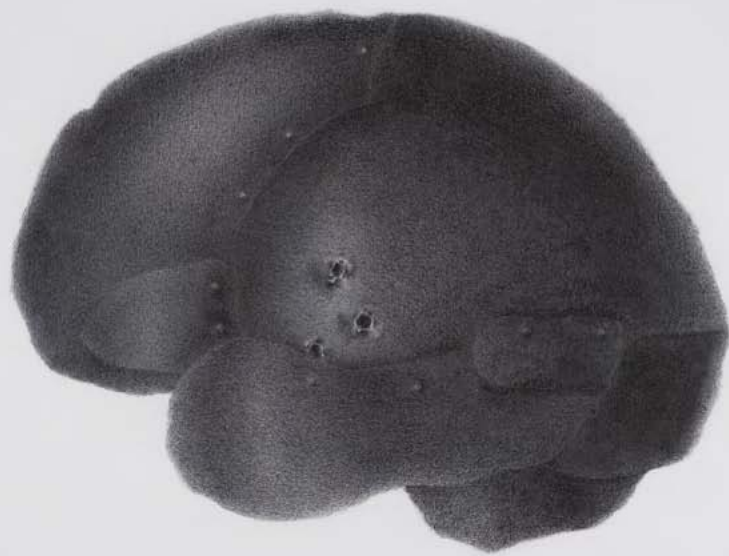
Armament feminista

Grafit sobre paper, 50 x 70 cm

L'obra, inspirada en el llibre *Feminisme de butxaca. Kit de supervivència*, vol posar l'accent en el poder que té la nostra ment per fer-la servir de munició front a atacs masculistes de tot tipus.

La manera de visibilitzar aquest aspecte ha estat utilitzar la imatge d'un cervell que s'ha protegit amb una espècie d'armadura i que alhora ens recorda el casc d'un soldat en el qual es perceben tres forats de bala. Les característiques d'aquests forats ens fan pensar que les bales s'han llançat del cervell cap a fora com a símbol del poder que pot exercir la nostra ment. La imatge queda reforçada amb el text que dona títol a l'obra «**Armament feminista**» o, dit d'una altra manera, **la ment com arma feminista**.

Armament

feminista

 Narso Vera

[Índex](#)

Publicacions anteriors d'ADONA'T

2009

2010

2011

2015

2016

2017

2012

2013

2014

2018

2019

2020

Noelia León

Fotògrafa

Castelló, 25 anys. Vaig cursar a l'IES Vila-Roja el Cicle Superior en Il·luminació Captació i Tractament d'Imatge, a més, sóc graduada per la Universitat Jaume I en la doble titulació de Comunicació Audiovisual i Publicitat i Relacions Públiques.

Em considere amant de tot allò que faig. Somniadora i entusiasta a parts iguals. Amb ganes d'esforçar-me dia rere dia perquè el meu millor treball siga el que faré demà.

M'apassiona la fotografia i la comunicació visual. Com bé diuen, una imatge val més que mil paraules! I així ho mostro a les meues obres. ■

ADONA'T

Associació de Dones
Nacionalistes 'Terra'

ADONA'T
Associació de Dones
Nacionalistes 'Terra'

Aquest llibre, amb els continguts de l'exposició +IL·LUMINADES.
IL·LUSTRANT LA HISTÒRIA DEL FEMINISME, d'ADONA'T,
es va acabar d'imprimir a primers de març de 2020,
en fer dos anys de la primera vaga feminista.

D'aquesta edició se n'han fet
200 exemplars, dels quals
aquest és el número

ADONA'T

Associació de Dones
Nacionalistes 'Terra'

Ajuntament de Castelló

UJI UNIVERSITAT
JAUME I

GENERALITAT
VALENCIANA